

УДК 378:811.161.2:376–054.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-15>

Лариса СУБОТА

доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Весніна, 5, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-4740-4486

Бібліографічний опис статті: Субота, Л. (2021). Інтерактивні методи навчання української мови як іноземної у закладах вищої освіти. *Актуальні питання іноземної філології*, 15, 102–107, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-15>

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сутність методу навчання на основі осмислення традиційного й інноваційного педагогічного досвіду. Висвітлено актуальні питання впровадження активних методів навчання, серед яких провідну роль відіграють ігрові інтерактивні методи навчання як найбільш ефективні методи викладання української мови іноземним студентам у закладах вищої освіти. **Метою** даної публікації є уточнення сутності методів навчання в системі суміжних лінгводидактичних понять, визначення результативності інтерактивних методів навчання. Зазначено, що ігрові інтерактивні методи сприяють формуванню та розвитку комунікативної компетентності й особистісного потенціалу іноземних студентів, посідають провідне місце у сучасній методичці викладання української мови як іноземної. Уточнено, що інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, передбачають активну взаємодію і залучення до співробітництва в освітньому процесі всіх його учасників, при цьому перевага надається тим методам навчання, які стимулюють і мотивують навчальну діяльність. До загальних принципів навчання, які покладено в основу інтерактивного методу, віднесено формування позитивної мотивації та забезпечення активності студентів шляхом створення проблемної ситуації; підвищення інтересу і мотивації студентів до навчально-професійної діяльності. У процесі аналізу інтерактивних методів навчання визначено, що для вибору найбільш ефективного методу варто враховувати особливості розвитку пізнавальної та мовленнєвої діяльності, а також особистісні характеристики викладача та студентів. З'ясовано, що у навчанні української мови як іноземної інтерактивні методи сприяють встановленню психологічного контакту, формують уміння працювати в команді, прислухатися до думки кожного, забезпечують згуртованість групи, розвивають комунікативні й розумові здібності, позитивно впливають на якість освітнього процесу з метою поліпшення навчальних досягнень іноземних студентів.

Ключові слова: метод, методи навчання, активні методи, інтерактивні методи, рольові ігри, круглий стіл, класифікація.

Larisa SUBOTA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Ukrainian Language Department, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", vul. Vesnina, 5, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-4740-4486

To cite this article: Subota, L. (2021). Interactive Methods of Teaching the Ukrainian Language as a Foreign Language at Institutions of Higher Education. [Conceptual Analysis of the Interactive Methods of Teaching the Ukrainian Language as a Foreign Language as a Foreign Language]. *Current Issues of Foreign Philology*, 15, 102–107, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-15>

INTERACTIVE METHODS OF TEACHING THE UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AT INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

This article analyzes the essence of teaching methods based on the analysis of traditional and innovative pedagogical experience. It has highlighted the actual implementation of active teaching methods, among which the leading role is played by the game interactive teaching methods as the most effective methods of teaching the Ukrainian language to foreign students at institutions of higher education. The purpose of this publication is to clarify the essence of teaching methods in the system of combined linguodidactic terms and to determine the effectiveness of interactive teaching methods. It is stated that game interactive methods contribute to the formation and development of communicative competence

and personal potential of foreign students, play a leading role in the modern methodology of teaching Ukrainian as a foreign language. It was specified that interactive teaching methods, unlike traditional ones, require active interaction and involvement of all participants in the educational process. The advantage is given to those teaching methods that stimulate and motivate the learning activity. The general principles of teaching, which construct the basis of interactive method, include forming positive motivation and ensuring students' activity by creating problematic situations; increasing students' interest and motivation for educational and professional activities. The analysis of interactive teaching methods has revealed that the choice of the most effective method is determined by the attributes of the development of cognitive and motivational activities, as well as individual characteristics of the teacher and students. It was found that in teaching Ukrainian as a foreign language, interactive methods help to establish psychological contact, form the ability to work in a team, encourage to develop communicative skills, in particular, when it comes to being attentive to the opinion of all the participants of the communication; ensure group unity, develop communicative and intellectual abilities, make a positive impact on the quality of the educational process to improve educational achievements of foreign students.

Key words: *method, teaching methods, active methods, interactive methods, role-playing games, round table, classification.*

Актуальність проблеми. Входження України у європейський і світовий освітній простір супроводжується суттєвими позитивними змінами в педагогічній теорії та практиці. Нині відбувається становлення нової системи освіти, яка вимагає проведення модернізації змісту освіти в контексті її відповідності сучасним потребам. В модернізації змісту освіти чільне місце посідають інтерактивні технології та продуктивні методи навчання, зокрема української мови як іноземної (УМІ). Упровадження інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання під час викладання української мови іноземним студентам значною мірою залежить від мети, завдань і змісту дисципліни; індивідуальних потреб і здібностей особистості; рівня сформованості відповідних знань, умінь і навичок; педагогічної майстерності викладача. Необхідність підвищення ефективності вивчення української мови іноземними студентами, визначення результативності інтерактивних методів навчання обумовили виконання запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній практиці педагоги застосовують різноманітні методи навчання, окремі методи успішно використовуються у процесі вивчення всіх навчальних дисциплін, однак поки що немає єдиної загально визнаної теорії методів навчання. Для пояснення суті методів навчання звернемося до тлумачення поняття «методу». У філософських словниках «метод» (від грецьк. μέθοδος – шлях дослідження, теорія, вчення) визначається як «систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предмет-

ної галузі і законів функціонування її об'єктів» (Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk, 2002, p. 373). У філософському словнику термінів та персоналій зустрічається таке тлумачення: методи навчання – це «спосіб практичного і теоретичного освоєння явищ дійсності з метою побудови та обґрунтування системи знання; порядок дослідження предмета для отримання найбільш повного і відповідного істині результату» (Filosofia: slovnyk terminiv ta personalii, 2020, p. 159). Сучасні дослідники в галузі української лінгводидактики вважають, що методи навчання – це «способи, прийоми, методика дослідження мовних явищ, за допомогою яких реалізуються всі функції навчання мови: освітня, виховна, розвивальна, контрольна-корекційна тощо» (Slovnyk-dovidnyk z ukraïnskoï linhvodydaktyky, 2015, p. 81). Під методом навчання розуміють узагальнене утворення, що містить у собі багато аспектів, які можна згрупувати в систему на підставі однієї або кількох загальних ознак. Суть методів навчання, їх структура розкриваються через аналіз відношень між категоріями мети, змісту, способів і засобів їх засвоєння, результату (Bondarenko, 2013, p. 3). Навчання мови, на думку С. Карамана, також визначається як система з певними складовими: мета, зміст, методи, засоби, форми і результати навчання (Karaman, 2000, pp. 137–138).

Опис і аналіз методів навчання приводить до розроблення різноманітних класифікацій, проте окреслена проблема в науковій літературі розв'язується неоднозначно, що зумовлено структурною складністю поняття «метод навчання» і наявністю різних підходів до такої класифікації (Bakun, 2010, p. 230). На сьогодні у світовій і вітчизняній практиці відомі десятки класифікацій методів навчання, які

досить докладно висвітлені в багатьох науково-методичних роботах і впорядковані на основі різних провідних ознак: за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації (Л. Занков, С. Петровський, С. Чавдаров, С. Шаповаленко); за характером взаємодії викладача зі студентами (Л. Подоляк, В. Юрченко); за способом і формами взаємодії викладача та студентів у навчальному процесі (О. Потапенко, Т. Борова, Т. Равчина); за рівнем пізнавальної діяльності учнів (І. Лернер, М. Скаткін) тощо.

Досить широке поширення набула класифікація методів навчання, запропонована Ю. Бабанським. На думку вченого, важливими складовими навчальної діяльності є організація, стимулювання та контроль. На підтвердження цієї думки методи навчання поділено на три великі групи: методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності (Pedahohyuka, 1988, p. 386). В основу класифікації покладено цілісний підхід до діяльності у процесі навчання.

У вітчизняній науковій літературі найбільш znana класифікація інтерактивних методів навчання українських науковців О. Пометун і Л. Пироженко, які поділяють інтерактивні методи навчання на чотири групи, об'єднані спільною навчальною метою та формами організації навчальної діяльності учнів: кооперативне навчання (робота в парах); колективно-групове навчання (мозковий штурм); ситуативне моделювання (рольова гра); опрацювання дискусійних питань (кейс-метод, дискусія) (Pometun, Ryozhenko, 2004, p. 27]. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів (Pometun, 2007, p. 13). За такої умови педагоги та студенти є повноправними, рівнозначними суб'єктами системи освіти. Основою інтерактивного навчання повинен бути рівноправний діалог між тими, хто навчає, і тими, хто навчається.

Найчастіше метод навчання визначають як спосіб взаємопов'язаної роботи викладача та студентів спрямований на засвоєння системи знань, набуття умінь і навичок, розв'язання навчальних завдань і досягнення кінцевої мети навчання. Спільним для всіх методів навчання

є взаємодія науково-педагогічного працівника і здобувача вищої освіти, спрямована на забезпечення розвитку творчого потенціалу особистості; визначення ефективності способів управління навчально-пізнавальною діяльністю щодо досягнення мети навчання. Зазвичай удосконалення нових методів і прийомів навчання відбувається під час навчання. Для вибору найбільш ефективного методу варто враховувати особливості пізнавальної та мовленнєвої діяльності, а також особистісні характеристики викладача та студентів. Реалізувати зазначені завдання покликані інтерактивні методи навчання.

На основі проведеного аналізу класифікацію методів можна характеризувати таким чином: за своїм змістом класифікація методів – це система методів, побудованих на конкретній основі; класифікація дає змогу визначити загальні і специфічні, суттєві і допоміжні, теоретичні і практичні методи, а отже, сприяти їх усвідомленому вибору, найбільш ефективному застосуванню. Успішною можна назвати лише ту класифікацію, яка узгоджується з практикою навчання і слугує основою для її реалізації.

Мета дослідження. Метою даної публікації є уточнення сутності методів навчання в системі суміжних лінгводидактичних понять, визначення результативності інтерактивних методів навчання. Зазначено, що ігрові інтерактивні методи сприяють формуванню та розвитку комунікативної компетентності й особистісного потенціалу іноземних студентів, посідають провідне місце у сучасній методиці викладання української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до характеру пізнавальної діяльності іноземних студентів у процесі навчання української мови виділимо інтерактивні методи навчання найбільш дотичні до нашого дослідження. Інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, передбачають активну взаємодію і залучення до співробітництва в освітньому процесі всіх його учасників, при цьому перевага надається тим методам навчання, які стимулюють і мотивують навчальну діяльність (рольові ігри, навчальні дискусії, метод проектів тощо), сприяють формуванню вмінь самостійно оволодівати знаннями, є надійною базою самоосвіти й умовою розвитку гармонійної особистості. Під час організації та планування інтерактив-

ного навчання звертаємо увагу на професійні потреби студентів; мету навчання; розроблення концепції навчання української мови у професійній комунікації; підбір методів відповідно до мети та змісту навчання; залучення необхідних ресурсів, технічних засобів навчання; тривалість навчання.

У практиці викладання УМІ використовуємо ігрові інтерактивні методи навчання: комунікативні, рольові та ділові ігри; технічні засоби навчання; моделювання життєвих ситуацій; колективні ігрові ситуації: «хто швидче»; «круглий стіл»; «незакінчені речення», «вилучи зайве», «інтерв'ю», «так – ні», «правильно – неправильно», «шість капелюхів» і под., що спрямовані передусім на створення сприятливої психологічної атмосфери в аудиторії, ефективної взаємодії учасників освітнього процесу; спільне розв'язання проблем; розвиток комунікативних якостей особистості, уміння відстоювати свої погляди й приймати спільні рішення. Водночас відбувається формування комунікативної компетентності іноземних студентів – здатність правильно і доречно користуватися мовою залежно від конкретної ситуації спілкування. Викладач добирає необхідні прийоми, які б дали змогу іноземним студентам правильно і доречно спілкуватися в типових ситуаціях комунікації. Згодом до таких ситуативних комунікацій додається лексичне наповнення відповідною термінологією. Мета – навчити іноземного студента говорити мовою навчання не тільки вільно, але і правильно. Водночас приділяється належна увага розвитку комунікативних навичок, що, насамперед, сприяє опануванню іноземними студентами прийомів ефективного спілкування в різних ситуаціях, покращує якість засвоєння нових знань. З метою підвищення результативності навчання, пізнавального інтересу студентів до вивчення УМІ застосовуємо комп'ютерні та мультимедійні засоби, мережі Internet, що значно посилює мотивацію іноземних студентів до навчання, дає змогу урізноманітнювати методи викладання, забезпечити комплексне навчання всіх основних видів мовленнєвої діяльності, модифікувати та коригувати освітній процес. У наш час застосування інформаційних технологій та інтерактивних методів навчання у ЗВО значно впливає на результативність освітнього процесу, якість освіти, створює

сприятливі умови для реалізації індивідуально-групової навчальної діяльності іноземних студентів (Subota, 2020, р. 212).

Інтерактивні методи навчання іноземних студентів дають змогу розв'язати одразу кілька завдань: розвивають комунікативні й розумові здібності, сприяють встановленню психологічного контакту між суб'єктами процесу навчання, забезпечують згуртованість групи, розвивають уміння працювати в команді, прислухатися до думки кожного. Найбільш ефективним прийомом у сучасному навчальному процесі вивчення української мови вважаємо рольові ігри й відносимо їх до активних способів навчання практичного володіння мовою навчання. Під час рольових ігор відтворюються ситуації реального спілкування. Кожному члену групи пропонується зіграти певну роль відповідно до заданої комунікативної ситуації. Розігрування ролей дає змогу учасникам толерантно відстоювати свої погляди, обмінюватися думками, висловлювати власну позицію з обговорюваної проблеми. Водночас у студентів удосконалюються навички та вміння чітко й логічно формулювати свою думку, правильно ставити питання, доречно відповідати на поставлені запитання. З огляду на тісний зв'язок мови і мовлення, навчальна діяльність іноземних студентів організовується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для розв'язання комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей і намірів спілкування мовою, що вивчається (Subota, 2019, р. 100).

Методично правильно організована гра активізує процес пізнання студентів, проходить цікаво та ефективно, дає змогу в процесі гри дійти до обґрунтованої колективної думки. Із погляду методики, рольові ігри в навчанні активізують мовні, комунікативні, мисленнєві та діяльнісні здібності іноземних студентів, сприяють підвищенню мотивації й інтересу до дисципліни. Рольова гра поєднує взаємозв'язок пізнавального та розумового завдань. Його розв'язання вимагає від студентів застосування раніше засвоєних знань і вводиться в освітній процес з метою створення реальних умов для вияву мисленнєвої діяльності студентів. Доцільно застосовувати як індивідуальне, так і групове виконання ролей. Колективна форма роботи – одна з головних переваг таких навчаль-

них занять. Студент має можливість висловити власну думку з проблеми, яка обговорюється; упевнитися в правильності або хибності свого підходу до розв'язання завдання (Volkova, 2018, p. 216). Під час гри викладач коментує помилки, пропонує свої варіанти реплік, підказує тактичні ходи, але основним критерієм для нього є успіх/неуспіх іноземних студентів в комунікації і лише в комунікації (Arutiunov, Chobotarev, Murzakov, 1988, p. 5). Рольові ігри сприяють формуванню та розвитку комунікативної компетентності й особистісного потенціалу іноземних студентів, посідають провідне місце у сучасній методиці навчання УМІ. Маючи неабияку методичну цінність, ігрові інтерактивні методи навчання цікаві як викладачеві, так і студенту.

Логічним є використання «круглих столів», що моделюють ситуації реального спілкування, де невелика група студентів має можливість вільно висловлювати власні міркування, аргументувати свою позицію, обмінюватись думками щодо обговорюваної проблеми. Мовний матеріал подається в контексті реальної, емоційно-забарвленої ситуації, що сприяє швидкому й міцному запам'ятовуванню, формуванню вміння комунікативно мотивовано висловлювати міркування (Kucheruk, 2011, p. 202). Створення сприятливої атмосфери для бесіди, залучення уваги та інтересу студентів до розмови має вирішальне значення для забезпечення продуктивної взаємодії учасників комунікації, їх готовності й бажання брати участь у спілкуванні. Учасники «круглого стола» мають бути добре обізнані з питаннями, що обговорюється, вміти ставити слушні питання за темою бесіди, критично мислити та аргументувати підходи до їхнього вирішення. У такий спосіб слухачі освоюють зміст теми, її ключові проблеми. Вдало побудована бесіда спонукає іноземних студентів відпрацьовувати мовні моделі в реальному спілкуванні, формує звичку висловлювати свої думки мовою, що вивчається, розвиває вміння вести дискусію, що дуже важливо для участі в семінарах, для виступів на конференціях, захисту курсових і дипломних робіт.

Серед загальних принципів навчання, які покладено в основу інтерактивного методу, виділимо такі: формування позитивної мотивації та забезпечення активності студентів шляхом створення проблемної ситуації; підвищення ефективності занять, інтересу студентів до майбутньої професійної діяльності; організація системного, регулярного та логічно завершеного зворотного зв'язку. Увесь процес засвоєння мови відбувається в умовах природного процесу спілкування цією мовою. Залучення до навчального процесу реальних проблем і ситуацій стимулює мовленнєве спілкування, сприяє виробленню у студентів умінь критично мислити, робити обґрунтовані висновки; позитивно впливає на формування пізнавального інтересу до вивчення української мови, розвиває навички самоконтролю та самооцінки; забезпечує активну участь кожного іноземного студента.

Висновки. Проаналізований матеріал дає підстави зробити висновки про те, що інтерактивні методи навчання сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу та рівня навчальних досягнень іноземних студентів. Разом із тим, необхідно враховувати, що у навчанні української мови іноземних студентів ЗВО доцільно використовувати різні методи, прийоми та засоби навчання, поєднуючи інноваційні та традиційні технології. На нашу думку, класифікація методів за певними критеріями є ефективним інструментом управління освітнім процесом, позаяк усі методи взаємопов'язані та доповнюють один одного, характеризують зміст педагогічного спілкування, плідну співпрацю викладача зі студентами. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробленні моделей інтерактивних методів навчання української мови відповідно до рівнів навчальних досягнень студентів, визначенні можливостей застосування інтерактивних методів і перспектив впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнов А. Р., Чоботарев П. Г., Мурзуков Н. Б. Игровые задания на уроках русского языка: книга для преподавателя. 3-е изд., стер. Москва : Рус. яз., 1988. 289 с.
2. Бакум З. П. Українська мова як іноземна: лінгводидактичні проблеми / *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий ріг : КДПУ, 2010. Вип. 5. С. 226–232.
3. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу / *Дивослово*, 2013. № 12 (681). С. 2–7.
4. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет ім. Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
6. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.
7. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических институтов / под общ. ред. Ю. К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
8. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / за ред. О. І. Пометун. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.
9. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А. С. К., 2007. 142 с.
10. Субота Л. А. Система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичної галузі / *The 1st International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (September 18–20, 2019) Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria*, 2019. Pp. 97–101.
11. Субота Л. А. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності іноземних студентів у процесі оволодіння мовою навчання : монографія. Харків : Майдан, 2020. 304 с.
12. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
13. Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.

REFERENCES:

1. Arutyunov, A. R., Chobotarev, P. G., Murzukov, N. B. (1998). *Igrovyie zadaniya na urokah russkogo yazyika [Game assignments in Russian lessons]*. Moscow : Rus. yaz. [in Russian]
2. Bakum, Z. P. (2010). *Ukrainska mova yak inozemna: lnhvodydaktychni problemy / Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. [Ukrainian as a foreign language: linguodidactical problems]*. Kryvyi rih : KDPU. [in Ukrainian]
3. Bondarenko, N. (2013). *Metody navchannia ukrainskoi movy kriz pryzmu kompetentnisnoho pidkhdou [Methods of teaching the Ukrainian language through the prism of the competence approach] / Dyvoslovo. № 12 (681)*. [in Ukrainian]
4. Volkova, N. P. (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli : navchalno-metodychnyi posibnyk [Interactive learning technologies in higher education]*. Dnipro : Universytet im. Alfreda Nobelia. [in Ukrainian]
5. Karaman, S. O. (2000). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v himnazii : navchalnyi posibnyk. [Methods of teaching the Ukrainian language in high school]*. Kyiv : Lenvit. [in Ukrainian]
6. Kucheruk O. A. (2011). *Systema metodiv navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: teoriia i praktyka [The system of teaching methods the Ukrainian language in primary school]*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian]
7. *Pedagogika : uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh institutov (1988) / Yu. K. Babanskyi (Ed) [Pedagogy: Textbook for students of pedagogical institutes]*. Moskow : Prosveschenie. [in Russian]
8. Pometun, O. I. & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies]*. O. I. Pometun (Ed). Kyiv : A. S. K. [in Ukrainian]
9. Pometun, O. I. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of Interactive Learning]*. O. I. Pometun (Ed.). Kyiv : A. S. K. [in Ukrainian]
10. Subota, L. A. (2019). *Systema formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti inozemnykh studentiv farmatsevychnoi haluzi [The system of communicative competence formation of foreign students of the pharmaceutical industry] / The 1st International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (September 18–20, 2019) Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria*. [in Ukrainian]
11. Subota, L. A. (2020). *Rozvytok inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti inozemnykh studentiv u protsesi ovolodinnia movoiu navchannia : monohrafiia [Developing communicative competence of foreign students in the process of learning the language of instruction]*. Kharkiv : Maidan. [in Ukrainian]
12. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] / V. I. Shynkaruk (Ed)*. Kyiv : Abrys. [in Ukrainian]
13. *Filosofii: slovnyk terminiv ta personalii (2020) [Philosophy: a dictionary for terms and personalities] / V. S. Blikhar et al.* Kyiv : KVITs. [in Ukrainian]